

Anna Krzyżanowska
Lublin

NIĆ ARIADNY / LE FIL D'ARIANE – CZYLI O MIĘDZYJĘZYKOWEJ EKWIWALENCJI MITOLOGIZMÓW FRAZEOLICZNYCH

Zarys treści: W artykule poruszony został problem ekwiwalencji polskich i francuskich frazeologizmów mających swe źródło w mitologii. W badaniach nad tym zagadnieniem istotne jest rozpoznanie struktury formalnej i semantycznej związków. Przedstawiona analiza pokazuje, że znaczenie frazeologizmów może być wyrazem swoistych doświadczeń i odmiennej interpretacji zjawisk. Zatem wspólne źródło związków nie zawsze implikuje równoważności na poziomie ich składu leksykalnego i globalnego znaczenia. Z kolei porównanie sposobu obrazowego ujęcia treści frazeologizmów pozwala dostrzec pewne odrębności na poziomie pojęciowym. Zebrane przykłady zostały pogrupowane według różnych poziomów ekwiwalencji międzyjęzykowej.

1. Wstęp

Według powszechnie przyjętej opinii mitologia, historia, kultura oraz literatura antyczna stanowią obok Biblii największe źródło frazeologii europejskiej. Mitologizmy frazeologiczne to utrwalone połączenia wyrazowe należące do stylu literackiego. Są obecne również w dziennikarskiej oraz publicystycznej odmianie języka polskiego i francuskiego. Ich znajomość świadczy o erudycji nadawcy i przynależności do elity intelektualnej. Połączenia te odzwierciedlają powszechną wiedzę o człowieku oraz najbardziej typowe mechanizmy ludzkiego myślenia (zdolność kojarzenia zjawisk przez analogię lub styczość). Są też świadectwem ciągłości i jedności kultury europejskiej, konotują wspólnotę systemu wartości (Puda-Blokesz 2011).

Celem artykułu jest omówienie skali podobieństw i różnic strukturalnych oraz znaczeniowych polskich i francuskich frazeologizmów wywodzących się ze wspólnego źródła. Postaramy się także wyeksponować parametry istotne przy konfrontacji struktury gramatycznej i znaczenia mitologizmów uznanych za ekwiwalentne. Następnie skoncentrujemy się na analizie typów ekwiwalencji na przykładzie porównywanych jednostek, a w szczególności różnych poziomów odpowiedniości międzyjęzykowej. Swoją uwagę skupimy przede wszystkim na ukazaniu sposobu obrazowania pewnych treści w języku polskim i francuskim (jak dany motyw antyczny jest ujmowany w obu językach).

2. Pojęcie ekwiwalencji w teorii przekładu

Zjawisko ekwiwalencji międzyjęzykowej stanowi, jak zauważa Dąbmska-Prokop (2000: 68–75), jeden z najważniejszych problemów badawczych w teorii i praktyce przekładu obok pytań o przekładalność (nieprzekładalność) oraz rolę tłumacza. Sam termin jest jednak nieprecyzyjny i różnie rozumiany. Przypomnijmy, że etymologicznie oznacza równoważność (łac. *equivalens, equivalentis* ‘mający równą wartość’). W wąskim ujęciu ekwiwalencja jest rozumiana jako postulowana i poszukiwana relacja równoważności (analogii) między jednostkami języka. Polega na zastępowaniu jednostki języka wyjściowego przez odpowiednią jednostkę języka docelowego (Pisarska, Tomaszewicz 1996: 172). W szerszym ujęciu ekwiwalencja stanowi „międzyjęzykowy odpowiednik synonimii wewnątrzjęzykowej rozumianej jako fakt semantyczny polegający na wyrażaniu tej samej treści za pomocą dwu lub więcej różnych form językowych” (Dąbmska-Prokop 2000: 68).

Prowadzone od pewnego czasu badania z zakresu teorii i praktyki przekładu oraz językoznawstwa (semantyki, lingwistyki tekstu, teorii komunikacji, językoznawstwa kognitywnego) pokazują, że porównując fakty językowe, nie można ograniczać się wyłącznie do szukania ekwiwalentów na poziomie systemu językowego. Można wysunąć tu kilka argumentów:

- jak zauważyli już Vinay i Darbelnet (1958), ekwiwalencja odnosi się nie tylko do kodu językowego, ale i do czynników sytuacyjnych warunkujących użycie środków językowych;
- ekwiwalencja nie polega na mechanicznym odtworzeniu właściwości leksykalno-semantycznych tekstu wyjściowego (Nida 1964);
- konfrontacja znaczeń jednostek leksykalnych wymaga często uwzględnienia nie tylko cech desygnacyjnych, ale również typowych

intersubiektywnych asocjacji, tak jak w połączeniach *babskie gadanie* ('gadanie bez sensu, bzdury, brednie, nieprawda') / *un conte de bonne femme* ('opowiadanie mało wiarygodne'). W tym przypadku polski i francuski frazeologizm jest nośnikiem negatywnej oceny nadawcy, ujawnia jego lekceważącą postawę.

Współczesne badania nad ekwiwalencją koncentrują się na funkcji komunikatywnej przekładu. Tłumacze i lingwiści skupiają swoją uwagę nie tyle na samym zjawisku, ile próbują odpowiedzieć na pytanie, jak zapewnić możliwie pełną ekwiwalencję przekładu. Delisle (1993: 29 za: Dąbska-Prokop 2000: 70) uważa, że „ekwiwalencje ustalane są na poziomie dyskursu, w następstwie interpretacji, która zmierza do odczytania sensu tekstu wyjściowego. Powstają one na styku kompetencji językowej i wiedzy o rzeczywistości, do której odsyła tekst wyjściowy, przy uwzględnieniu wszystkich parametrów komunikacji”. Podobnie Coseriu (1997 za Dąbska-Prokop 2000: 70) podkreśla, że pytanie, które musi postawić sobie tłumacz brzmi: „Jak mówi się to samo w języku B w takiej samej sytuacji i w takich samych warunkach użycia języka?”.

Oprócz uwzględnienia wymienionych wcześniej czynników (kompetencji językowych oraz zakresu wiedzy o rzeczywistości nadawcy i odbiorcy, różnych parametrów komunikacji) zwraca się uwagę na rolę czynników kulturowych w przekładzie (Skibińska 1999). Aby zapewnić możliwie pełną ekwiwalencję, należy z jednej strony uwzględnić strukturę semantyczno-kulturową całego tekstu (oryginału), z drugiej strony – dostosować tekst docelowy do wymagań języka docelowego i jego kultury.

W ostatnich latach propozycje językoznawstwa kognitywnego pozwalają spojrzeć na zjawisko ekwiwalencji z nowej perspektywy. Szczególnie przydatna okazuje się tu nowa definicja znaczenia. Składa się na nie oprócz treści konceptualnej obrazowanie konwencjonalne, nazywane przez Langackera konstruowaniem sceny, pojęcie profilowania¹ oraz pojęcie językowego obrazu świata (Tokarski 2001, Bartmiński 2006). W swych pracach Tabakowska (1998) podkreśla, że warunkiem dobrego przekładu jest ekwiwalencja na poziomie profilowania, będącego jednym z wymiarów obrazowania (zob. także Hejwowski 2004). Propozycje te zostaną uwzględnione w dalszej części artykułu poświęconemu analizie ekwiwalencji związków frazeologicznych.

¹ Profilowanie to wyróżnienie, podświetlenie pewnych elementów w bazie doświadczeniowej.

3. Problem ekwiwalencji związków frazeologicznych

Problem ekwiwalencji międzyjęzykowej frazeologizmów jest związany z określeniem statusu danego połączenia wyrazowego i stopniem jego frazeologizacji. Po pierwsze uchwycenie granicy między związkiem frazeologicznym a swobodnym połączeniem wyrazowym ułatwia w dużej mierze odnalezienie ekwiwalentu frazeologicznego (Rejakowa 1994: 13). Po drugie rozpoznanie struktury formalnej i semantycznej związków frazeologicznych oraz porównanie sposobu obrazowego ujęcia treści tych jednostek pozwala wyznaczyć zakres ekwiwalencji. Z kolei ważnym zagadnieniem związanym z istnieniem braku ekwiwalencji jest sprecyzowanie pojęcia idiomu lub – jak proponuje Skorupka (1985: 12) – idiomatyzmu frazeologicznego. Tradycyjnie ten typ frazeologizmu jest definiowany jako połączenie osobliwe dla danego języka, tj. takie, które nie ma odpowiednika bądź w strukturze, bądź w treści frazeologizmów w innych językach. Idiomy traktuje się jako nieprzetłumaczalne dosłownie na inne języki, można je jedynie opisać. Warto w tym miejscu wspomnieć, że teza o nieprzetłumaczalności idiomów nie wydaje się w pełni uzasadniona. Do takiego wniosku doszła Rejakowa (1986), argumentując to tym, że tłumacze nie zawsze wykorzystują ścisłą tożsamość w idiomatyce. Badaczka pokazała, że analizowane przez nią związki frazeologiczne słowackie i polskie o identycznej budowie morfologicznej, łączliwości i znaczeniu mogą być tłumaczone jako odpowiedniki w relacji morfem za morfem lub za pomocą jednego z szeregu dostępnych w danym języku wariantów.

W dalszej części chcielibyśmy skupić się przede wszystkim na problematyce zakresu i typów ekwiwalencji w przekładzie związków frazeologicznych oraz na tym, jakie parametry odgrywają istotną rolę w porównywaniu struktury formalnej i semantycznej tych jednostek.

Przypomnijmy, że według Skorupki (1985: 12–14) frazeologizmy ekwiwalentne (równoważne) formalnie i znaczeniowo nie różnią się niczym w formie i treści oraz odwołują się zazwyczaj do wspólnej podstawy, czyli wspólnego źródła, np. mitologii, literatury antycznej, Biblii. Drugą grupę stanowią ekwiwalenty bliskie w treści, ale różniące się strukturą gramatyczną lub sposobem obrazowania. Do trzeciej grupy należą idiomy różniące się zarówno strukturą, jak i sposobem obrazowania, odbijające różnice mentalności, obyczajowości, kultury materialnej i duchowej poszczególnych narodów. Z kolei Giermak-Zielińska (2000) postuluje, aby w opisie francuskich i polskich frazeologizmów w pełni lub częściowo ekwiwalentnych badać ich motywację, a w szczególności analogiczne lub odmienne procesy metaforyzacji oraz stereotypy fundujące ich znaczenie globalne. Ze swej strony Rejakowa (1994)

próbuje uchwycić wartości semantyczne i pragmatyczne ekwiwalentów frazeologicznych w paralelnych kontekstach. W związku z opracowaniem polsko-rosyjskiego słownika biblizmów na temat ekwiwalencji wypowiada się również Chlebda (1997). W obrębie ekwiwalencji tekstowej wyróżnia on tekstową ekwiwalencję adekwatną (odpowiednik jest wówczas funkcjonalnie i genetycznie zgodny z danym biblizmem) oraz tekstową ekwiwalencję funkcjonalną (odpowiednik biblizmu jest genetycznie odmienny i nie zachowuje wartości stylistycznej, ale pełni w tekście tę samą funkcję treściową). Opis zawartości treściowej biblizmu nie stanowi według niego właściwego ekwiwalentu (przypadek quasi-ekwiwalencji).

Problematyka ekwiwalencji związków frazeologicznych budzi również duże zainteresowanie tłumaczy i lingwistów francuskich. Według Vinay'a i Darbelneta (1958) ekwiwalencja polega na oddaniu w języku docelowym sensu wyrażenia idiomatycznego, skostniałego przez inne wyrażenie, odpowiadające tej samej rzeczywistości. Podobnie Ballard (2003) uważa, że tego typu połączenia stanowią całość i dlatego nie porównuje się ich, lecz szuka się dla nich całościowego ekwiwalentu. Ekwiwalencja ta zwana idiomatyczną mówi o różnicach, zwłaszcza uwarunkowanych kulturowo. Jednak, jak twierdzi Ballard, w pewnych przypadkach można oddać związek frazeologiczny przez jednostkę analogiczną, prawie identyczną. Mamy wtedy do czynienia z ekwiwalencją bezpośrednią (transkodowaniem), która wskazuje na to, że mimo większych lub mniejszych różnic języki są na wielu poziomach porównywalne i mogą mieć elementy prawie identyczne (np. *parler boutique* – *to talk shop* 'mówić o sprawach zawodowych'). O pożytkach płynących z zastosowania tłumaczenia dosłownego wspomina także Dąbbska-Prokop (2000).

Z kolei Misri (1990) nawiązuje do modelu ekwiwalencji na poziomie dyskursu, polegającej jego zdaniem na przekazaniu tego, co jest relewantne z punktu widzenia komunikacji i efektów użycia związków frazeologicznych (oddziaływania na odbiorcę). W przykładzie tych jednostek należy koniecznie wziąć pod uwagę cztery parametry: ich wartość informacyjną (zgodną ze znaczeniem kodowym lub nie) (*composante informative*), funkcjonalno-stylistyczną (przynależność do określonej odmiany języka) (*composante hiérarchique*), częste współwystępowanie pewnych wyrazów na osi syntagmatycznej tekstu (*composante collocative*) oraz zgodność ze zwyczajem (użyciem) językowym (*composante de conformité*). Kryterium nacechowania stylistycznego frazeologizmów oraz inne czynniki, które należy brać pod uwagę w przykładzie omawianych połączeń (np. frekwencję tego typów połączeń w języku czy obecność w ich strukturze regionalizmów) przywołuje Capra (2010).

4. Typy ekwiwalencji na przykładzie francuskich i polskich mitologizmów frazeologicznych

Po wstępnej części teoretycznej, przejdziemy teraz do omówienia różnych typów ekwiwalencji na przykładzie francuskich i polskich związków. Samą ekwiwalencję rozumiemy jako równoważność struktury i znaczenia (denotacji) na poziomie systemu językowego lub równoważność struktury i sensów na poziomie tekstu z uwzględnieniem istotnych parametrów komunikacji i realiów kulturowych.

Przykłady, które posłużą za ilustrację różnych poziomów odpowiedniości (ekwiwalencji) międzyjęzykowej pochodzą ze źródeł leksykograficznych. Przeanalizowaliśmy również ich użycie w tekstach korpusowych i prasowych. Porównywane jednostki frazeologiczne zostały umieszczone w trzech grupach:

- ekwiwalenty charakteryzujące się wysokim stopniem podobieństwa formalnego, składu leksykalnego, znaczenia i sposobu obrazowania,
- ekwiwalenty zakładające różnice formy i/lub składu leksykalnego i/lub znaczenia i/lub sposobu obrazowania,
- mitologizmy frazeologiczne i ich odpowiedniki znaczeniowe motywowane inną domeną pojęciową.

4.1. Ekwiwalenty charakteryzujące się wysokim stopniem podobieństwa formalnego, składu leksykalnego, znaczenia i sposobu obrazowania

W tej grupie zostaną poddane analizie następujące frazeologizmy (odpowiednio polskie i francuskie):

Jak pokazują definicje słownikowe, wyrażenia *pięta achillesowa* (*Achillesa*)

<i>pięta achillesowa/Achillesa</i>	<i>le talon d'Achille</i> (pięta Achillesa)
<i>praca Penelopy</i>	<i>un travail de Pénélope</i> (praca Penelopy) <i>la toile de Pénélope</i> (tkanina Peneleopy)
<i>męki Tantara/tantalowe</i>	<i>un supplice de Tantale</i> (męka Tantara)
<i>herkulesowa praca, prace</i>	<i>un travail, les travaux d'Hercule</i> (praca, prace Herkulesa)

lesa) oraz *le talon d'Achille* mogą być uznane za w pełni ekwiwalentne pod względem znaczeniowym. W wyniku uogólnienia znaczenia wyjściowego 'czyjaś słaba strona, dziedzina, w której ktoś nie jest dobry' oba połączenia przypisują wymienioną cechę pewnym zbiorowościom, instytucjom, przed-

miotom, a także bytom abstrakcyjnym ('słaba strona czegoś', por. SFWP, GRE). Różnice między wyrażeniami dotyczą asymetrii w rodzaju komponentów nominalnych oraz obecności rodzajnika określonego w języku francuskim.

Ten typ ekwiwalencji ilustrują również połączenia *praca Penelopy* oraz *un travail de Pénélope*. Oba związki odnoszą się do działania – niekończącej się nigdy pracy. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że istnieje w języku francuskim inne wyrażenie, które odwołuje się do tego samego motywu i profiluje rezultat czynności – *la toile de Penelope* (tkanina Penelopy) 'nigdy nieukończony dzieło, które należy ciągle rozpoczynać'.

Porównywane wyżej pary związków cechują się asymetrią w rodzaju komponentów nominalnych (*pięta, praca* to rzeczowniki rodzaju żeńskiego, *le talon, le travail* – rzeczowniki rodzaju męskiego). Można je (pary związków) uznać za równoważne formalnie z punktu widzenia ekwiwalencji na poziomie systemu językowego ze względu na fakt, że kategoria rodzaju jest w obu językach w dużym stopniu skonwencjonalizowana. Jednak różnice w zakresie omawianej kategorii mogą okazać się istotne z punktu widzenia ekwiwalencji dynamicznej (tekstowej). Podobnie jak obecność w języku francuskim rodzajników (określonego lub nieokreślonego), które nadają danemu pojęciu różne znaczenia.

Warto zauważyć, że rozbieżności dotyczące asymetrii rodzajowej mogą współwystępować z odmienną charakterystyką liczbową komponentów porównywanych wyrażen: *męki Tantalata/tantalowe* (rzeczownik rodzaju żeńskiego, l. mn.)/*un supplice de Tantale* dosł. 'męka Tantalata' (*un supplice* – rzeczownik rodzaju męskiego, l. poj.). Przytoczone jednostki nie dopuszczają wariacji w zakresie kategorii liczby. Są równoważne na poziomie znaczenia (denotacji), odnoszą się do sytuacji, w której ktoś cierpi z powodu niemożności zdobycia czegoś pożądanego, choć pozornie bliskiego.

Zdarza się jednak, że niektóre wyrażenia dopuszczają wariacje w zakresie kategorii liczby, np. *herkulesowa praca* lub *prace* ('prace trudne, wymagające ogromnej siły fizycznej'), *un travail* lub *les travaux d'Hercule* ('praca lub prace wymagające wyjątkowej siły i energii'). Wymienione związki różnią się jednak na poziomie pragmatycznym, bowiem francuskie połączenie jest zazwyczaj używane ironicznie (GRE).

4.2. Ekwiwalenty zakładające różnice formy i/lub składu leksykalnego i/lub znaczenia i/lub sposobu obrazowania

Jednostki frazeologiczne z tej grupy są szczególnie interesujące, ponieważ to one właśnie pozwalają pokazać, że Francuzi i Polacy w nieco odmienny spo-

sób interpretują i wykorzystują te same motywy mitologiczne (odwołujące się do różnych wydarzeń lub postaci):

<i>nić Ariadny</i>	<i>le fil d'Ariane</i> (nić Ariadny)
<i>stajnia Augiasza</i>	<i>les écuries d'Augias</i> (stajnie Augiasza), <i>les étables d'Augias</i> (obory Augiasza)
<i>syzyfowa praca</i>	<i>le rocher de Sisyphé</i> (dosł. skała, kamień Syzyfa)
<i>szata, suknia, koszula Dejaniry</i>	<i>la tunique de Nessus</i> (tunika Nessosa) <i>la robe de Nessus</i> (suknia Nessosa)

Porównajmy na początek połączenia *nić Ariadny* i *le fil d'Ariane*. Różnią się one na poziomie formalnym charakterystyką rodzajową komponentów nominalnych (*nić* – rzeczownik rodzaju żeńskiego, *le fil* – rzeczownik rodzaju męskiego). Mają także różne zakresy znaczeniowe, nie są więc równoważne na poziomie semantycznym. Wzajemne relacje między znaczeniami porównywanych jednostek przedstawiają się następująco:

1 – fr. ‘to, czym można się kierować, wskazówka’ (GRE); pl. ‘wskazówka’ (WSF).

2 – fr. ‘wskazówka, to, co nas prowadzi w trudnych lub delikatnych okolicznościach’ (TLFI); pl. ‘wskazówka, sposób wybrnięcia z trudnej lub bez nadzieinie zawikłanej sytuacji’ (USJP).

3 – fr. ‘wątek, myśl przewodnia; przewodnik (osoba)’; pl. ‘myśl, wątek, idea, pomysł czyichś rozważań’ (WSF).

W odróżnieniu od języka polskiego, wyrażenie francuskie użyte w ostatnim znaczeniu odnosi się także do osoby spełniającej funkcję przewodnika życiowego:

Des confessions poignantes sur la mort de son père [...] ; sans compter cette ode ardente à Isabelle, son fil d'Ariane... (Le Point, 12.3.2009)

[Przejmujące zwierzenia na temat śmierci swego ojca... [...]; nie licząc żarliwej ody do Izabeli, swego przewodnika (dosł. swej nici Ariadny)...].

Le fil d'Ariane może także oznaczać sposób, wskazówkę, którą należy się kierować, aby nie zgubić drogi prowadzącej do jakiegoś celu (DEL). Poszczególne sensory omawianych wyrażen polisemicznych aktualizują się w odpowiednich kontekstach. Warto podkreślić, że w obu językach motyw nici Ariadny służy obrazowaniu sposobu wyjścia z trudnej sytuacji. Język fran-

cuski, w odróżnieniu od języka polskiego, wykorzystał jeszcze motyw nici do obrazowania sposobu dojścia do celu. Dodajmy ponadto, że polski zwrot *dojść po nitce do kłębka* ('wykryć, wyjaśnić, wysledzić coś przez kolejne poznawanie wiążących się ze sobą szczegółów, kierując się śladami, wysnuwając wnioski', SFWP) nawiązuje do tego samego motywu antycznego i obrazuje sposób dojścia do przyczyny zdarzenia. Wspólnym inwariantem znaczeniowym analizowanych związków jest 'sposób prowadzący do właściwego rozwiązania' (por. Oleśkiewicz 2007: 184), co ewokuje pozytywne konotacje.

Z kolei wyrażenia *stajnia Augiasza/les écuries d'Augias* (stajnie Augiasza) różnią się na poziomie formalnym i znaczeniowym. Na uwagę zasługuje fakt, że pierwotne znaczenie mitologizmu frazeologicznego ewoluowało w językach polskim i francuskim w odmienny sposób. I tak w mitologii greckiej *stajnia Augiasza* oznacza miejsce nieczyszczone przez wiele lat (a oczyszczone przez Herkulesa w ciągu jednego dnia). Motywuje ono metaforyczne znaczenie polskiego frazeologizmu odnoszącego się do czegoś (np. jakiejś sprawy) zaniedbanego, zapuszczonego, pogrążonego w nieładzie i bałaganie, którego usunięcie wymagałoby wielkiego wysiłku' (SWJP, SFWP). Natomiast francuskie wyrażenie z komponentem nominalnym w liczbie mnogiej nawiązuje do podstawowego znaczenia mitologizmu i oznacza 'miejsce szczególnie brudne' (por. też *C'est une vraie écurie!* 'To prawdziwa stajnia!, o mieszkaniu, pokoju szczególnie brudnym') (GRE)). Aspekt moralnego porządku został uwypuklony w zwrocie *nettoyer les écuries d'Augias* 'przywrócić ład, porządek moralny, etyczny w skorumpowanym środowisku, w związku z jakąś nieuczciwą sprawą'².

Przyjrzyjmy się teraz związkom *le rocher de Sisyphe* i *szyfowa praca*. Różnią się one częściowo składem komponentów. Ich znaczenia globalne nie pokrywają się całkowicie. Obie definicje uwypuklają inne cechy pracy: *szyfowa praca* to 'praca nieprzynosząca żadnych rezultatów mimo wielkich wysiłków', natomiast *le rocher de Sisyphe* oznacza niekończącą się pracę, zadanie. Ponadto w wyrażeniach tych pojęcie wysiłku jest różnie konceptualizowane. W języku polskim profilowana jest sama czynność, podczas gdy w języku francuskim wysiłek jest ujmowany jako oddziaływanie na obiekt (przedmiotem oddziaływania jest kamień o rozmiarach skały) (por. też ang. *stone of Sisyphus*). Zatem porównywane języki różnią się sposobem obrazowania. Wspólny dla obu języków elementem jest obraz daremnego, bezsensownego trudu. Sytuacja postrzegana jest jako niekorzystna i budzi negatywne kono-

² W tekstach publicystycznych można zauważyć jednak tendencje do rozszerzenia znaczenia zwrotu.

tacje. Różnice między polskim i francuskim frazeologizmem dotyczą składu leksykalnego, niepełnej zgodności w planie treści oraz odmiennego sposobu obrazowania.

Z kolei *szata, suknia, koszula Dejaniry* oraz *la tunique, la robe de Nessus* (tunika, suknia Nessosa) to związki odwołujące się do innych uczestników sceny (zdarzenia). W języku polskim została wyprofilowana postać Dejaniry, żony Heraklesa, natomiast we francuskim zwrócono uwagę na postać centaury Nessosa. Oba mitologizmy charakteryzują się innym składem leksykalnym, ich znaczenia nie pokrywają się też całkowicie. Polskie wyrażenie oznacza 'coś, co jest przyczyną największych cierpień i męczarni, od których nie można się uwolnić', natomiast francuskie – po pierwsze 'dar, prezent przynoszący zgubę' (GRE), po drugie 'coś, co obejmuje, ściska (od zewnątrz) lub trawi od wewnątrz (TLFI). Wspólne jest nawiązanie do przykrego stanu, niekomfortowej sytuacji.

4.3. Mitologizmy frazeologiczne i ich odpowiedniki znaczeniowe motywowane inną domeną pojęciową

Jeżeli wyjdziemy z założenia, że tę samą treść można wyrazić za pomocą różnych form, za odpowiednik mitologizmu frazeologicznego można uznać: związek frazeologiczny z innej domeny pojęciowej, kolokację, pojedynczy leksem. W przypadku quasi-ekwiwalencji odpowiednik nie stanowi właściwego ekwiwalentu (Chlebda 1997: 25). Mamy do czynienia tutaj z ekwiwalencją tekstową funkcjonalną (na poziomie znaczenia), której towarzyszy utrata wartości stylistycznej. Przykłady takiej ekwiwalencji prezentujemy poniżej.

Ekwiwalencja tekstowa funkcjonalna	
mitologizm frazeologiczny	związek frazeologiczny z innej domeny pojęciowej
<i>trouver le Pactole</i> ('znaleźć obfite źródło bogactwa, korzyści finansowych', dosł. odnaleźć rzekę Paktol ³)	<i>znaleźć żyłę złota</i> (potocznie źródło zysku, stałego dochodu')
Tytan pracy <i>Tytan</i> [książk. a) 'człowiek ogromnego wzrostu i wielkiej siły, mocarz, gigant', b) 'człowiek o wielkiej sile moralnej lub nieprzeciętnych zdolnościach': <i>Tytan pracy, myśli, ringu</i>]	<i>un bourreau de travail</i> ['ktoś, kto bardzo dużo pracuje, poświęca się przesadnie swojej pracy zaniedbując inne aspekty życia (np. rodzinę), które są ważne dla zachowania zdrowej równowagi fizycznej i psychicznej, dosł. kat pracy']

¹ Paktol – rzeka w Lidii obfitująca w złoty piasek.

mitologizm frazeologiczny	kolokacja
<i>se croire sorti de la cuisse de Jupiter</i> ('być rzekomo dobrze urodzonym lub być zarozumiałym, uważać się za kogoś wyjątkowego, ważnego, dosł. uważać się za kogoś, kto wyszedł z uda Jowisza)	mieć o sobie wysokie mniemanie
<i>allumer le flambeau de l'Hymen</i> ('pobrać się, dosł. zapalić pochodnię Hymena)	oficjalnie zawrzeć związek małżeński
mitologizm frazeologiczny	leksem
<i>allumer le flambeau de l'Hymen</i>	pobrać się
Quasi-ekwiwalencja	
mitologizm frazeologiczny	parafraza
<i>entasser Pélion sur Ossa</i> (dosł. ułożyć górę Pélion na Ossie) ⁴	'poczynić duże nakłady, a mimo to nie osiągnąć oczekiwanego rezultatu' ⁵

5. Podsumowanie

Konfrontacja francuskich i polskich mitologizmów frazeologicznych potwierdza istnienie rozbieżności na poziomie ich organizacji formalno-gramatycznej, składu leksykalnego i znaczenia. Pozwala to dostrzec istotne, uwarunkowane kulturowo, różnice w ujmowaniu tradycji antycznej oraz ocenie wydarzeń i postaci mitologicznych. Zwrócenie uwagi na inny motyw mitologiczny lub inny aspekt tego samego motywu w obu porównywanych językach stanowi swoisty przejaw odrębności pojęciowej, interpretacyjnej i skojarzeniowej społeczeństwa francuskiego i polskiego. Analiza ekwiwalencji znaczeniowej polskich i francuskich mitologizmów frazeologicznych może zatem przynieść interesujące wnioski w badaniach nad językowym obrazem świata.

Literatura

Ballard, M., 2003, *Versus: la version réfléchie anglais – français*, I, Paris, Ophrys.

² O górze Pelion mówi się, że giganci rzucili ją na Ossę, aby dostać się do nieba w czasie gigantomachii, wojny Gigantów z bogami (Lecolinet 2007).

³ Można tu przywołać także takie związki jak *gra nie warta świeczki* ('sprawa błaha, niewarta, by się nią zajmować'), *spalić na panewce* ('nie udać się, nie powieść, upaść'), *stanąć na głowie* ('robić wszystko, co możliwe, używać wszystkich dostępnych środków dla osiągnięcia celu').

- Bartmiński, J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Capra, A., 2010, „Traduttore traditore: de la possibilité de traduire les expressions figées en littérature”, *Revue interdisciplinaire Textes & contextes* [en ligne], 5: „Stéréotypes en langue et en discours”. Disponible sur Internet: wersja elektroniczna tekstu dostępna pod adresem: <http://revuesshs.u-bourgogne.fr/textes&contextes/document.php?id=1303> (dostęp: 30 września 2012 r.).
- Chlebda, W., 1997, „Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego”, [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, A. Bogusławski, J. Mędelska (red.), Warszawa, Katedra Lingwistyki Formalnej, s. 23–66.
- Dąbmska-Prokop, U., 2000, „Ekwiwalencja”, [w:] *Mała Encyklopedia Przekładoznawstwa*, U. Dąbmska-Prokop (red.), Częstochowa, s. 68–75.
- Giermak-Zielińska, T., 2000, *Les expressions figées. Propositions pour un traitement contrastif*, Varsovie, Publications de l’Institut de Philologie Romane de Varsovie.
- Hejwowski, K., 2004, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa, PWN.
- Lecolinet, T., 2007, *Termes de la mythologie: évolution de sens ou de forme en diachronie*, Université de Franche-Comté, praca doktorska niepublikowana.
- Misri, G., 1990, „La traduction des expressions figées”, [w] *Etudes traductologiques en hommage à D. Seleskovitch*, M. Lederer (red.), Paris, Minard, s. 143–163.
- Nida, E., 1964, *Towards the Science of Translating*, New York, Prentice Hall.
- Oleśkiewicz, A., 2007, *Europa języków Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków, Collegium Colominum.
- Pisarska, A., Tomaszewicz, T., 1996, *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Puda-Blokesz, M., 2011, „Frazeologizmy pochodzenia mitologicznego w języku polskim (zasób, stan i perspektywy opisu)”, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej Teoria. Zagadnienia ogólne*, S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszko (red.), Poznań, Wydawnictwo UAM, s. 121–141.
- Rejakowa, B., 1986, *Związki frazeologiczne o identycznej lub podobnej budowie morfologicznej w języku słowackim i polskim*, Wrocław–Warszawa, Ossolineum.
- Rejakowa, B., 1994, *Mechanizmy językowe w przekładzie związków frazeologicznych*, Lublin.

- Skibińska, E., 1999, *Przekład a kultura: elementy kulturowe we francuskich tłumaczeniach „Pana Tadeusza”*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Skorupka, S., 1985, „Stan i perspektywy frazeologii porównawczej w Polsce”, *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, II, s. 7–15.
- Tabakowska, E., 1998, „Profilowanie w języku i tekście – perspektywa językoznawcy, tłumacza i poety”, [w:] *Profilowanie w języku i tekście*, J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), Lublin, Wydawnictwo UMCS, s. 167–184.
- Tokarski, R., 2001, „Słownictwo jako interpretacja świata”, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, Wyd. UMCS, s. 343–370.
- Vinay, J.-P., Darbelnet, J., 1958, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Paris, Didier.

Źródła materiałowe

Leksykograficzne:

- DEL – Rey, A., Chantreau, S., 1989, *Dictionnaire des Expressions et des Locutions*, Paris, les usuels du Robert.
- GRE – Rey, A., 2005, *Le Grand Robert de la langue française*, version électronique, Paris, le Robert.
- SFWP – Bąba, S., Liberek, J., 2002, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa, PWN.
- USJP – Dubisz, S., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, 1–4, Warszawa, PWN.
- WSF – Müldner-Nieckowski, P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa, PWN.

Korpusy tekstowe

- www.korpus.pwn.pl
<http://nkjp.uni.lodz.pl>
<http://www.frantext.fr>
www.lepoint.fr (1995–2011)

***Nić Ariadny/le fil d'Ariane* (literally: *Ariadne's Thread*) – interlingual equivalence of idiomatic expressions relating to Greek mythology**

Summary

The paper discusses the problem of interlingual equivalence of Polish and French idiomatic expressions including mythological terms. At first, it seems to be important to recognize the formal and semantic structure of these expressions. Next, in a comprehensive study of equivalence it is necessary to consider several factors such as linguistic competence of the sender and the receiver, their knowledge of reality, different parameters of communication and the role of cultural determinants of translation.

The author tries to show benefits of using certain concepts of cognitive semantics to describe the range of equivalence. For example, equivalence on the level of profiling reveals significant differences between idiomatic expressions considered to be analogical (*syzyfowa praca/rocher de Sisyphe*).

The analysis shows that the meaning of idioms may express specific experience and a different interpretation of events specific to different cultures. Thus, a common source of idioms does not always imply equivalence of their composition and global sense. On the other hand, the comparison of methods of imaging idiomatic meaning reveals some differences at the conceptual level. The examples are grouped according to the different levels of interlingual equivalence:

equivalents with a high degree of formal, lexical, semantic similarity and similar motivation (the similar figurative imagery),

equivalents with some formal and/or lexical and/or semantic differences and different motivation (the different figurative imagery),

idiomatic expressions relating to Greek mythology and their equivalents (correspondents) motivated by other conceptual domains.

